

فرهنگ فارسی

برهان قاطع

تألیف

محمد حسین بن خلف تبریزی متخلص به برهان

برهان، محمد حسین بن خلف، قرن ۱۱ ق.
[برهان قاطع]
فرهنگ فارسی برهان قاطع / تألیف محمد حسین بن خلف تبریزی متخلص به
برهان. تهران: باران اندیشه
۹۶۸ ص.

ISBN: 964 - 95877 - 1 - 3

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
این کتاب توسط ناشرین مختلف در سالهای متفاوت منتشر شده است.
۱. فارسی - واژه نامه هـ. الف. عنوان. ب. عنوان: برهان قاطع. ج. عنوان: فرهنگ
فارسی.

۴۶۳ PIR۲۹۴۹/ب۴
ب۵۱۲ ۱۳۷۹
۱۳۷۹

۷۹-۱۳۱۳۸ م

کتابخانه ملی ایران

باران اندیشه

عنوان: فرهنگ فارسی برهان قاطع
تألیف: محمد حسین بن خلف تبریزی
ناشر: باران اندیشه
حروفچینی: درسا
تعداد: ۴۰۰۰ نسخه
چاپ: نیما چاپ
لیتوگرافی: فیلم و گرافیک
نوبت چاپ: ۱۳۸۴
شابک: ۹۶۴-۹۵۸۷۷-۱-۳
تلفن: ۶۹۵۰۶۵۳

مقدمه:

بهترین لغتی که متکلمان بدیع البیان محفل زبان آرای و نیکوترین نکته‌ای که منشیان انجمن سخن پیرایی زبان بلاغت تبیان و لسان فصاحت ترجمان را به آن متکلم و مترنم سازند حمد و سپاس علیمی را درخور است که به حکمت بالغه و قدرت کامله خود شبستان حروف و کلمات را به نور معانی رنگین مانده نوبهارچین ساخت و کاخ دماغ صدرنشینان بارگاه سخندانی را به نقوش خیالات رنگارنگ به رنگ کارنامه ارژنگ پرداخت و زبان هریک از طوایف بنی آدم را که بلبلان گلستان کمال و طوطیان شکرستان مقال‌اند به لغتی از لغات گویا گردانید و به ارسال رسولان حق‌گزین و تعیین هادیان راه یقین به السنه و لغات متنوعه هر قومی را به زبانی خاص پیام وحدت فرجام رسانید و خاتم صحیفه انبیا و فاتحه کتاب اولیاء و اولاد امجاد او را صلوات‌الله علیه و علیهم اجمعین که مطلع انوار هدایت عظمی و سرچشمه جویبار امامت کبری و دانسته حقایق اشیاء‌اند به زبان فصاحت فروز و لسان بلاغت‌اندوز عربی که فصیح‌ترین لغاتست معجز‌آرا و کرامت پیرا نمود و جل شانه و عظم برهانه.

بیت

از دست و زبان که برآید کز عهده شکرش به در آید

اما بعد بر رأی معنی آرای ارباب دانش و ضمیر آفتاب ضیای اصحاب بینش روشن و هویدا باشد که چون کمترین بندگان ابن‌خلف‌التبریزی محمدحسین‌المتخلص به برهان می‌خواست که جمیع لغات فارسی و پهلوی و دری و یونانی و سریانی و رومی و بعضی از لغات عربی و لغات ژندوپازند و لغات مشترکه و لغات غریبه و متفرقه و اصطلاحات فارسی و استعارات و کنایات به عربی آمیخته و جمیع فواید فرهنگ جهانگیری و مجمع‌الفرس سرودی و سرمه سلیمانی و صحاح‌الادویه حسین‌الانصاری را که هریک حاوی چندین کتاب لغات‌اند به طریق ایجاز بنویسد و آن به هیچ‌وجه صورت نمی‌یست مگر به اسقاط شواهد و زواید بنا بر آن از آن هر دو دیده پوشیده به لغات و معانی آن اکتفا و اختصار نمود و همه را جمع کرده جداگانه کتابی ساخت و آن را مسمی به برهان قاطع نموده بر نه فایده و بیست‌ونه گفتار مقرر و معین گردانید و لغات و کنایات آن را بر حرف اول و ثانی مبین و بر ثالث و رابع مرتب و مزین ساخت.

بیت

چون گهرهای آبدار فلک هر یکی را به جای خویش نشاند

امید که چون به نظر فطرت آئینان معنی‌شناس و دریافتگان زمین‌بوس درگاه خلاق پناه پادشاه یوسف سیرت سلیمان سریرت هوشنگ فرهنگ جمشید اورنگ سکندر اقبال فریدون خصال قآن همت کسری معدلت خادم اهل بیت رسول‌الله.

نظم

شهی که در صف شاهان هند ممتاز است چو در میانه یاران علی ولی‌الله
سلطان عبدالله قطب شاه بن قطب‌شاه خلدالله ملکه و سلطانه الی یوم‌التداد برسد مرتبه استحسان پذیرد و استدعا از اهل تمیز و انصاف که عارفان انجمن دانایی و بینایی‌اند آنست که چون به لفظی از الفاظ یا اسمی از اسماء یا معانی تقیضه و امثال اینها برخوردند زبان اعتراض را به کام خاموشی و دیده عیب‌ساز را سرمه پرده‌پوشی

بکشند چه فقیر جامع لغات و تابع ارباب لغت است نه واضع و بالله التوفیق.

ابیات

مراین مجموعه را گردید جامع
کتاب نافع برهان قاطع

چو برهان از ره توفیق یزدان
پی تاریخ اتمامش قضا گفت

فایده اول: در بیان معرفت زبان دری و پهلوی و فارسی.

فایده دوم: در بیان چگونگی زبان فارسی.

فایده سیم: در بیان معرفت تعداد حروف تهجی و تفرقه میان دال و زال و صیغه‌هایی که در فارسی مقرر است.

فایده چهارم: در بیان تجویز تبدیل هریک از حروف بیست و چهارگانه فارسی به حروف دیگر.

فایده پنجم: در ضمائر و آن از چند حرف به هم می‌رسد.

فایده ششم: در بیان حروف مفردة که در اوایل و اواسط و اواخر کلمات به جهت دریافت معانی مقصوده بیاورند.

فایده هفتم: در ذکر حروف و کلماتی که به جهت حسن و زیب کلام می‌آورند.

فایده هشتم: در بیان معانی حروف و کلماتی که در آخر اسماء و افعال به جهت معانی گوناگون درآورند.

فایده نهم: در بیان توصیف آنچه صاحبان افلا را از دانستن آن گریز نیست و الله اعلم.

گفتار اول: در حرف همزه با حروف تهجی مبتنی بر بیست و هفت بیان.

گفتار دوم: در حرف بای ابجد با حروف تهجی مبتنی بر بیست و پنج بیان.

گفتار سیم: در حرف بای فارسی با حروف تهجی مبتنی بر بیست و یک بیان.

گفتار چهارم: در حرف تای قرشت با حروف تهجی مبتنی بر بیست و چهار بیان و یک انجام که آن محتویست بر چند لغت که اول آنها تای مثله باشد.

گفتار پنجم: در حرف جیم ابجد با حروف تهجی مبتنی بر بیست بیان.

گفتار ششم: در حرف جیم فارسی با حروف تهجی مبتنی بر بیست و دو بیان.

گفتار هفتم: در حرف حای خطی با حروف تهجی مبتنی بر سیزده بیان.

گفتار هشتم: در حرف خای ثخذ با حروف تهجی مبتنی بر بیست بیان.

گفتار نهم: در حرف دال ابجد با حروف تهجی مبتنی بر بیست و یک بیان و یک انجام که آن محتویست بر چند لغت که اول آنها دال نقطه‌دار باشد.

گفتار دهم: در حرف رای قرشت با حروف تهجی مبتنی بر بیست و سه بیان.

گفتار یازدهم: در حرف زای هوژ با حروف تهجی مبتنی بر هیجده بیان.

گفتار دوازدهم: در حرف زای فارسی با حروف تهجی مبتنی بر ده بیان.

گفتار سیزدهم: در حرف سین بی نقطه با حروف تهجی مبتنی بر بیست و چهار بیان.

گفتار چهاردهم: در حرف شین نقطه‌دار با حروف تهجی مبتنی بر بیست و سه بیان.

گفتار پانزدهم: در حرف صادی نقطه با حروف تهجی مبتنی بر ده بیان و یک انجام که آن محتویست بر چند لغت که اول آنها صاد نقطه‌دار باشد.

گفتار شانزدهم: در حرف طای خطی با حروف تهجی مبتنی بر دوازده بیان و یک انجام که آن محتویست بر چند لغت که اول آنها طای نقطه‌دار باشد.